

Prentað í Dimmalætting 6.6.2000

Kristindómurinn millum sögu og átrúnað

- viðmerkingar til stríðið innan fólkakirkjuna

Stríðið innan fólkakirkjuna millum tey, sum meina, at alt sum stendur skrivað í Bíbliuni, eigur at skiljast bókstaviga, og tey, sum meina, at bíbilski teksturin eigur at skiljast í einum størri søguligum samanhangi, hevur tikið seg upp aftur í samband við 1000 ára haldið. Í tí sambandi kundi verið áhugavert at hugt at, hvat nýggjasta bibliugranskingin og nýggjar granskingartilgongdir siga um hendan spurningin. Henda grein skal ikki skiljast sum eitt íkast til spurningin um søguliga sannleiksvirðið ella átrúnaðarlaga týðningin í Bíbliuni. Høvuðsendamálið við greinini er heldur at siga frá søguliga uppruninum til bíbilsku tekstirnar og Bíbliuna, við tí fyri eyga at geva eitt íkast til tað aktuella kjakið um, hvussu Bíblían í heila tikið eigur at lesast.

Gamla Testamenti

Tekstirnir í Gamla Testamenti eru vorðnir til í tíðini frá 900 talinum f.o.t. og fram til 200 talið f.o.t. Mósubøkurnar, sum siga frá søguni um jødarnar, frá tí at Abraham fór úr Ur í Kalidea um 1800 f.o.t., eru niðurskrivaðar á fyrsta sinni í 900 talinum f.o.t., og tær eru tær elstu bøkurnar í Gamla Testamenti. Yngsta bókin í Gamla Testamenti er Dánjals Bók, sum er skrivað um 168 f.o.t. Tekstirnir í Gamla Testamenti eru upprunaliga skrivaðir á hebraiskum máli, men longu í 300-200 talinum f.o.t. finnast teir í eini grikskari útgávu millum jødarnar á Alexandria leiðini.

Heilagu Skriftirnar hjá jøðunum vóru stórt sæð vorðnar til sum tekstasavn í 200 talinum f.o.t. So seint sum við deyða Jesusar, um ár 30 e.o.t., var kortini ikki full semja millum jøðar um, hvørjir tekstir áttu at verða í Heilagu Skriftunum. Og eftirsum tey kristnu ikki høvdu nakað Nýggja Testamenti um hetta mundið, so fanst heitið Gamla Testamenti sjálvandi heldur ikki. Heitið Gamla Testamenti er ein kristin uppfinning, og verður fyrstu ferð brúkt um ár 175 e.o.t. í einum teksti av *Melito*, sum var biskapur í Lítlaasia.

Nýggja Testamenti

Um hetta mundið, tvs. umleið 140 ár eftir deyða Jesusar, vóru tey kristnu so dánt vorðin samd um, at tey høvdu nakrar serstakar kristnar tekstir, sum gjørdur tað meiningarfult at tosa um jødisku Heilagu Skriftirnar sum Gamla Testamenti.

Tað skuldi kortini ganga long tíð afturat, áðrenn tey kristnu høvdu tað tekstasavnið, sum í dag verður kallað Nýggja Testamenti. Áðrenn 180 e.o.t. høvdu tey kristnu als einki yvirrit yvir tær bøkur, sum kundu lesast í kirkjuni. Stór óvissa og ósemja var tí um hendan spurningin. Um ár 350 e.o.t. var úrvalið av teimum tekstum, sum komu at verða Nýggja Testamenti, um at vera liðugt. Tá vóru kortini einstøk følsk brøv komin inn í ta av kirkjuni góðkendu útgávuna av Nýggja Testamenti. Td. eitt bræv eftir einum "apostli", sum fekk heitið "2. bræv Pæturs". Full semja var kortini ikki í kristniheiminum um tekstagrundarlagið í Nýggja Testamenti fyrr enn um ár 400 e.o.t., tá eystur kirkjan góðkendi Opinberingina, og vestur kirkjan góðkendi Hebrearabrævið.

Í tí tíðarskeiðinum, tá tekstirnir í Nýggja Testamenti verða skrivaðir, er grikst vorðið ráðandi málið millum størsta partin av jøðunum og millum tey fyrstu kristnu í Miðeystri. Tekstirnir í

Nýggja Testamenti eru tí skrivaðir á grikskum, og ikki á hebraiskum, eins og tekstirnir í Gamla Testamenti.

Kristna Bíblían

Um ár 400 e.o.t. er bíbilska tekstagrundarlagið á leið soleiðis, sum vit kenna tað í dag, sostatt vorðið til. Katólska kirkjan staðfestur nú, at Bíblián var ein fullkomin og ævugt gialdandi tekstur, sum var beinleiðis íblástur av Guði.

Ígjøgnum ta vaksandi rómversku ávirkanina í øllum miðjarahavssøkinum eftir ár 200 f.o.t., verður tað latínska málið, sum kemur at verða høvuðsmálið innan kirkjuna í allari miðöld. Um ár 400 e.o.t. verður Bíblián umsett til latín á fyrsta sinni.

Prentlistin varð ikki uppfunnin fyrr enn í 1400 talinum, so allar nýggjar útgávur av Bíbliuni máttu skrivast av við hond fram til 1500 talið – sum oftast á latíni sjálvandi. Hesar truplu útgávuumstøður gjørdu, at tað ikki vóru stór uppløg ella útgávur av Bíbliuni í umfari, men tað vóru einans tey skriftlærdu innan kirkjuna, sum fingtu ognað sær eitt kostnaðarmikið avrit av Bíbliuni. Prentlistin í 15. og síðaskiftið í 16. øld broyttu hetta. Fleiri Bíbliur komu nú í umfar á teimum flestu nationalu málunum í kristna heiminum, og vanlig fólk kundu nú ogná sær eina Bíbliu. Tann fyrsta nationala bíbliutýðingin var tann týska hjá Luther frá 1534, og hon gjørdist fyrmyndin og grundarlagið undir øðrum nationalum týðingum.

Hesar stórbroytingar í útgávutali og lesaraskara høvdu við sær, at tað varð áhugi fyri at gera Bíbliuna lættari at finna runt í hjá leikfólki. Upprunaliga vóru jødisku tekstirnir skipaðir sum stórar samhangandi frásagnir, og ávirkaðir av jøðunum høvdu rithøvundarnir til Nýggja Testamenti valt at gera tað sama. Men í 1200 talinum varð kapitlabýtið í Bíbliuni innført til tess at gera tað lættari at finna runt í tekstinum, og í 1550 fann franski prentsmiðueigarin *Robert Estienne* uppá at seta nummur á allar reglurnar í teimum einstøku kapitlunum í Bíbliuni. Á henda hátt fingtu vit ta kapitla- og versbýttu Bíbliuni, sum vit kenna í dag.

Bíblián – ein ævigur sannleiki ella søguligt úrval?

Spurningurin er, um tær kreftir, sum yvir eitt 13-1400 ára langt tíðarskeið bæði skrivaðu, valdu út og avritaðu tekstirnar, soleiðis at vit fingtu ta Bíbliu, sum vit kenna í dag, vóru beinleiðis íblástar av Guðs anda? Katólska kirkjan í 400 talinum f.o.t. staðfesti, at so var, og bókstavatrúgvir lutheranarnir innan føroysku fólkakirkjuna í 20. øld tvíhalda eisini um tað. Sonn verður hendan fatanin kortini ikki av tí grund. Tann 1400 ár langa upprunasøgan og ósemjan um tekstagrundarlagið í Bíbliuni tykist heldur ikki at styðja hesa fatanina. Og tað gera søguligar ránnsóknir av upprunasøguni hjá Gamla Testamenti, sum vit nú skulu koma nærri inn á, heldur ikki.

Tvey handrit og stríð um rætta tekstin

Elstu kendu handritini av Gamla Testamenti á hebraiska upprunamálinum stava frá miðöldini – td. Leningrad-kodeksið frá 1008, sum liggur til grund fyri donsku bíbliutýðingini frá 1992. Hvørjum hetta handritið er eitt avrit av, vita vit ikki, tí handritið, sum avritað er eftir, er burturmist.

Tað finst kortini eitt eldri handrit av tekstunum í Gamla Testamenti á grikskum máli. Hetta grikska handritið, ið verður nevnt Septuaginta, er nógv eldri enn elsta hebraiska handritið. Tað stavar frá tí griksku umsetingini av Gamla Testamenti frá 300-200 talinum f.o.t, sum eg havi nevnt áður. Hendan grikska útgávan gjørdist skjótt grundarlagið undir trúnni hjá teimum grikskttosandi jøðunum, og kristna kirkjan yvirtók eisini hesa umsetingina. Hebraiski teksturin helt hinvegin áfram at vera grundarlagið undir trúnni hjá teimum hebraisktmæltu jøðunum.

Spurningurinn er nú, hvør tekstur er tann rætta opinberingin av Guðs orði, fyri at brúka orðavalið hjá teimum bókstavatrúgvu lutheranarunum innan føroysku fólkakirkjuna. Umsetingin ella avritið? Trupulleikin gerst ikki minni av, at samsvar als ikki altíð er millum hebraiska og grikska tekstin. Td. er Septuaginta útgávan av Jeremia nakað øðrvísi og umleið ein sætting stytri enn Jeremia útgávan í tí hebraiska tekstinum. Harumframt finnast tekstir í Septuaginta handritinum, sum als ikki finnast í varðveittu hebraisku handritunum.

Hesi frávikini millum báðar teksttraditiónum vóru kend í 2. øld f.o.t., og tey vóru longu tá atvoldin til átrúnaðarligar ósemjur millum jødarnar. Í 1. øld eftir Kristi føðing byrjaði kristindómurin so líðandi at skilja seg burtúr jødadóminum. Stóri stríðsspurningurinn millum kristin og jødar gjørdist tá, at har Septuaginta útgávan av Jesaja 7,14 sigur, at barn skal verða borið í heim av eini ”jomfrú”, so sigur tann hebraiska útgávan, at barn skal verða borið í heim av eini ”ungari kvinnu”. Spurningurinn um ”jomfrúføðingina” hevði sjálvandi avgerandi týðning fyri tey fyrstu kristnu, sum royndu at taka einkarættin til Gamla Testamenti frá jøðunum við at tulka tekstin inn í ein kristnan samanhag, har Jesus var høvuðspersónurinn. Fyri jødarnar, sum vildu verja teirra einkarætt til tær Heilagu Skriftirnar, var tað týðningarmikið at vísa á, at ”jomfrúin” í Septuaginta var ein falsan av tí rætta hebraiska tekstinum. Tey kristnu vardu hinvegin Septuaginta sum ein av Gudi íblástan tekst. Jøðarnir kundu nú, við Septuaginta sum myndugleika, men at síggja til í stríð við allan logikk, verða ákærdir fyri at hava falsað tann hebraiska tekstin. Av tí, at umsetingin ikki samsvaraði við upprunatekstin, varð umsetingin upphvevjað til at vera ein Guðs opinbering, og tí var tað upprunateksturin, sum var falskur.

Á henda hátt eydnaðist tað teimum fyrstu kristnu at taka einkarættin til Heilagu Skriftirnar frá jøðunum, og Septuaginta gjørdist teirra Gamla Testamenti.

Stríðið um tann rætta tekstin helt kortini áfram innan kristnu kirkjuna sjálva. So seint sum í 300 talinum e.o.t. setti tann høgt metti kirkjufaðirinn *Augustin* sín átrúnaðarliga myndugleika uppá spæl í eini verju av Septuaginta. Augustin staðfesti, at Septuaginta var ein ”fullkomin og óbroytilig opinbering frá Guði” - á sama hátt sum bókstavatrúgvu lutheranarnir í føroysku fólkakirkjunni verja Bíbliuna í dag.

Hóast royndirnar hjá Augustin at verja Septuaginta, so gjørdust kirkjuleiðarar av røttum alt meira sannførdir um, at hebraiski teksturin var tann upprunaligi. Í 400 talinum e.o.t. gjørdist tann hebraiski teksturin tí grundarlagið undir latínsku bíbliutýðingini hjá *Hieronymus*. Hendan týðingin varð tann av kirkjunni góðkenda í miðöldini. Septuaginta traditiónum var kortini so sterk, at tekstirnir í Septuaginta, sum ikki funnust í hebraisku traditiónum, eisini komu við í hesa bíbliutýðingina. Tær protestantisku bíbliuútgávanar, sum byrjaðu at koma í 1500 talinum eru eisini grundaðar á tann hebraiska tekstin, men serstøku Septuaginta tekstirnir eru ikki tiknir við í hesum týðingum.

Átrúnaðarliga varð tað sostatt tann hebraiski teksturin, sum vann frama sum tann rætti grundteksturinn.

Handritini og framkoman av søguvísindini

Tá tann atfinningarsama søguvísundaliga granskingin av Bíbliuni av álvara tók seg upp í 18. øld, hevði Septuaginta sostatt mist nógva av sínum átrúnaðarliga myndugleika. Hesa fatan yvirtók tann søguvísundaliga granskingin, men nú í samband við søguliga sannleiksvirðið í tekstinum. Frávikini millum Septuaginta og varðveittu hebraisku handritini vóru fataði sum prógv um, at Septuaginta var ein ”óneyv og kreativ umseting” av hebraiska upprunatekstinum. Granskarar vildu sleppa aftur um grikskar og latínskar umsetingar og taka útgangsstøði í tí hebraiska upprunatekstinum.

Hesin hugburður millum granskarar til Septuaginta skuldi broytast í tíðini eftir 1947, tá arabiskir beduinar í nøkrum holum við Deyðahavið funnu 2000 ára gamlar hebraiskar og armeiskar skriftrullur.

Hesar skriftrullur umfataðu td. alt Gamla Testamenti burtursæð frá Rutarbók. Deyðahavsrollurnar eru skrifaðar í tíðarskeiðinum frá umleið 200 f.o.t. til umleið 70.e.o.t. Hetta skal samanberast við, at elstu varðveittu hebraisku handritini av Gamla Testamenti stava frá 1000 talinum e.o.t. Deyðahavstekstirnir stava sostatt frá tí tíðini, tá Gamla Testamenti er um at verða til, og teir eru tí ein l. honds kelda til spurningin um, hvussu hetta fór fram.

Deyðahavsrollurnar og Gamla Testamenti

Millum deyðahavsrollurnar funnu granskarar td. fleiri útgávur av Jeremia – eisini eina, sum samsvaraði við tað stytru og øðrvísi útgávuna í Septuaginta. Harumframt funnu granskarar fleiri útgávur av øðrum átrúnaðarligum tekstum, sum standa í Septuaginta, men sum ikki standa í teimum varðveittu hebraisku handritunum, sum vóru vorðin góðkenda grundarlagið undir nútíðar bíbliutýðingunum.

Tær niðurstøður, sum granskarar eru komnir fram til, grundað á rannsóknir av deyðahavsrollunum, eru lemjandi fyri eina bókstavatrúgva lesing av Bíbliuni. Fyri tað fyrsta var tann jødiska traditióin – ella tekstagrundarlagið undir jødisku traditióinini - als ikki tann sama í tíðini stutt fyri Kristi føðing, sum hon seinri skuldi blíva. Tekstir, sum seinri ikki vóru fataðir at hava átrúnaðarligan týðning, vóru í tíðini fyri Kristi føðing nógv lisnir og fataðir sum týðningarmiklir partar av átrúnaðarligu jødisku traditióinini. Hvussu skuldu tær nógvu útgávnar av tekstum millum deyðahavsrollurnar, sum seinni als ikki komu við í ta góðkendu útgávuna av Gamla Testamenti annars forklárast? Fyri tað næsta fanst ikki bert ein góðkend jødisk teksttraditióin í 200 talinum f.o.t., men fleiri ymiskar traditióinir, sum grundaðu seg á ymiskar tekstir, ella ymiskar útgávur av somu tekstum. Hvussu skuldu tær ymisku útgávnar av tí sama tekstinum í deyðahavsrollunum annars forklárast? Fyri tað triðja stóðu granskararnir yvirfyri tí grundleggjandi trupulleika, at tað ikki longur var møguligt at staðfesta, hvør hebraiski upprunateksturin var. Tað var framvegis greitt, at hebraiski teksturin var tann upprunaligi, men spurningurin var, *hvør* hebraiskur tekstur var tann upprunaligi?

Hesi granskingarúrslit gjørdur tað neyðugt at meta um virðið av Septuaginta handritatraditióinini av nýggjum. Septuaginta var ein griksk umseting av hebraisku upprunatekstinum, men spurningurin var, *hvørjum* hebraiskum tekstum Septuaginta var umsett frá? Tað var ikki longur upplagt at fata Septuaginta sum eina ”óneyva og kreativa umseting” av einum í 3-200 talinum f.o.t. góðkendum ella íblástum upprunateksti. Spurningurin var, um Septuaginta ikki heldur átti at fatast sum ein partur av eini ”sjálvstøðugari traditióin” innan jødadómin, sum grundaði seg á eitt *øðrvísi* átrúnaðarligt tekstagrundarlag, enn tað, sum var varðveitt í tí hebraisku teksttraditióinini. Tað var ikki longur upplagt, at tann teksttraditióin, sum átrúnaðarliga og vísundaliga hevði vunnið hevd sum tann rætta í 20. øld, veruliga var tann rætta traditióin.

Vísindaliga granskingin av deyðahavsrollunum hevur gjørt tað meiningsleyst at tosa um skeivar umsetingar ella góðar avskriftir av ”rætta” upprunatekstinum í Gamla Testamenti. Grundin er einfalt tann, at tað ongantíð hevur funnist nakar serstakur upprunatekstur, sum ein *røtt umseting* kundi grundast á, men heldur hevur talan verið um fleiri *sjálvstøðugar útgávur* av tí somu jødisku traditióinini. Tær ymisku útgávnar av tekstagrundarlagnum í Gamla Testamenti vóru grundleggjandi einki annað enn ymiskar átrúnaðarligar *tulkingar* av eini breiðari - ikki skrivligari - jødiskari traditióin. Stríð hevur so verið millum teir ymisku átrúnaðarligu bólkarnar innan jødadómin um at fáa ávísar útgávur av tekstunum tillagaðar ella góðkendar út frá egnum átrúnaðarligum fortreytum. Til hetta endamál eru tekstirnir kreativt avskrivaðir ella beinleiðis broyttir. Td. er Jesaja teksturin í øllum førum broyttur í tveimum umførum, og Jeramia finst í fleiri útgávum. Hesi stríð eru vorðin rættvís gjørd við at vísa til ”gudommiligar opinberingar”. Augustin er dømi um hetta í tí kristnu traditióinini í 300 talinum.

At enda vann ein útgáva av Gamla Testamenti hevd millum tey fyrstu kristnu, sum lættast læt seg sameina við teirra trúgv - Septuaginta.

Bíblían millum fortíð og nútíð

Tey fyrstu kristnu, sum skrivaðu Nýggja Testamenti, tulkaðu Septuaginta útgávuna av Gamla Testamenti inn í ein kristnan samanhang, sum upprunaliga ikki var til staðar í jødisku traditiónum. Dømi eru eisini um, at beinleiðis yvirtulkingar eru framdar. Eitt kent dømi finst í Matheus 2.18, sum, í samband við at Heróðus setur í verk eina slagtan ósekum dreingjabørnum, verður sagt at vera ein uppfylling av einari profeti í Jeremia 31.15., sjálvt um teksturin hjá Jeremia handlar um jødisku útleigdina í Babylon eftir 587 f.o.t. Hetta kann sigast at vera ein yvirtulking, men Gamla Testamenti kann – eins og aðrir tekstir - tulkast uppá fleiri mátar. Eisini inn í ein kristnan samanhang.

Eisini teksttrúgvir lutheranarar tulka Bíbilska tekstin inn í eina lutherska tankagongd, sum var fremmand fyri temum, sum skrivaðu hann. Og ein bókstavatrúgv lesing av einstøkum brotum úr Bíbliuni, óheft av einum størri teksta- og søgusamhang, gjørdist ikki møgulig fyrr enn eftir 1550, tá tann samanhangandi frásøguhátturin í Bíbliuni, var býttur sundur í einstøk vers, sum kundu lesast hvør sær. Ein tílk ósamanhangandi og bókstavatrúgv lesing av Bíbliuni, hevði í 1400 talinum verið meiningsleys og óhugsandi.

Finst ein samhangur í tekstagrundarlagnum undir kristindóminum, so er tað ikki av tí grund, at bíbilski teksturin upprunaliga er vorðin til sum ein fullkomin heild, men heldur tí, at tey, sum upp ígjøgnum øldirnar hava valt, ritstjórnað, broytt, týtt og tulkað tekstirnar, hava gjørt hetta við grundstøði í eini átrúnaðarligari heildarfatan. Bíbilski samhangurinn, sum vit kenna hann í dag, var ikki til, tá tekstirnar upprunaliga vóru niðurskrivaðir, men hann er vorðin til langt seinri, sum ein fylgja av eini kreativari ritstjórn, har bæði úrval og innihald er tillagað til nýggjar átrúnaðarligar umstøður.

Hetta má vera ein av teimum greiðu niðurstøðunum, sum kunnu lesast burturúr vísundaligu rannsóknunum av upprunasøgu Bíbliunar.

Bíbliutekstur og Bíbliutulking

Hesi granskingarúrslit fáa nakrar grundleggjandi avleiðingar fyri, hvussu bíbilski teksturin kann og eigur at lesast.

Textirnar kunnu ikki í sjálvum sær fastast sum eitt Gudgivið fundament undir jødadóminum ella kristindóminum, soleiðis sum ávísir bókstavatrúgvir prestar vilja vera við. Vísundaliga sæð finst eingin fullkomin uppruna tekstur, sum eigur ella kann lesast bókstaviliga, men tað finst nakað, sum er størri enn sjálvir tekstirnar, sum vit kunnu kallað tann jødiska kristna traditiónum. Grundleggjandi er tað tí ikki soleiðis, at bíbilski teksturin í sjálvum sær er eitt fundament, sum jødiska ella kristna trúgvinn hevur ella eigur at rætta seg eftir, men tvørturímóti er tað soleiðis, at teksturin altíð hevur verið og framvegis verður tulkaður inn í eina ávísa átrúnaðarliga traditiónum. Hetta verður annahvørt gjørt gjøgnum úrval, tillagingar, beinleiðis broytingar, ella týðingar av tekstunum.

Líka mikið hvør háttur verður brúktur, so er talan um eina tulking, har týðningurinn í tekstinum verður broyttur. Týðarar vita, at ein týðing úr einum málið til eitt annað ongantíð er ella kann vera ein beinleiðis týðing orð fyri orð. Øll mál hava sín serstaka bygnað, orðatilfeingið og orðatýðningar. Ein góð týðing er tí grundleggjandi ein umyrking, har orðaval og orðasamanseting verða broytt, við tí fyri eyga at flyta *týðningin* í tekstinum yvir í ein nýggjan samanhang. Týðarin skal ikki einans flyta orðini í tekstinum, men fyrst og fremst skal hann tulka og flyta týðningin ella andan í tekstinum. Týðarin kann ikki vera heilt vísur í hvat rithøvundurinn meinti við einum ávísum útrykki, so týðingin verður grundleggjandi framd út frá tulkingarfortreytunum hjá týðaranum. Teksturinn verður sostatt lisin og tulkaður inn í hugaheimin og samtíðina hjá týðaranum.

Hesar fortreytir eru eisini galdandi fyri bíbilskar týðingar.

Niðurstøða – orðið ella andin

Hvussu átrúnaðarliga innihaldið í Bíbliuni eigur at tulkast, eri eg ikki tann rætti til at meta um. Sum søgufrøðingur haldi eg meg kortini vita, at einki høpi er í at lesa bíbilska tekstin óheft av einum størri søguligum tulkingsamanhangi, sum sjálvrættvísu prestarnir í fólkakirkjuni gera. Teir tosa um andaleysar smálutir og tíðarbundnar pástandir hjá Paulus, sum um talan var um stóra andsfrøði. At útbúðnir guðfrøðingar fáast við tilíkt fordómsfult snævurskygni og einkisigandi smáputl, tað hvørki kann ella vil eg fata.

Allar nýggjar granskingartilgongdir vísa, at tað grundleggjandi í einum teksti ongantíð er sjálvt *orðið*, men *andin*, sum orðið verður tulkað ígjøgnum. Tað er tí ein grundleggjandi feilur at fata sjálvt orðið sær sum eitt Guðgivið fundament undir kristnu trúnni. Tvørturímóti er og hefur tað altíð verið soleiðis, at tann týðningur, sum orðið fær, er eitt útrykk fyri tí trúgv, sum menniskjuni til ymiskar tíðir hava.

Spurningurin er so, hvør andin ella trúgv in í kristindóminum er – kærleiki og tolsemið ella dómur og trongskygni? Eitt eri eg kortini heilt vísur í: Vinnur tann sjálvrættvísa, bókstavatrúgva og dømandi tulkingin frama innan fólkakirkjuna, so tapur kristindómurin. Men tíbetur berjast hesir prestar móti kreftum, sum teir ikki eru harrar yvir.

Bókmentir:

Cahill, Thomas: *Arven fra jøderne*. Gyldendal 1999

Chadwick, Owen: *Kristendommens Historie*. Gyldendal 1995

Golb, Norman: *Who Wrote the Dead Sea Scrolls?* Michael O'Mara Books 1995

Müller, Mogens: *Det Gamle Testamente som kristen bog*. Anis 1997

Pilgaard, Aage: *Dødehavsskrifterne og Det nye Testamante*. Anis 1997

solvara@olivant.fo

© Hans Andrias Sølvará